

The authors distinguish the main differences between governmental and non-governmental media, which are the differences between their founders, forms of ownership, sources of funding, editorial control and the implementation of social functions. They note that governmental and non-governmental media perform the same social functions, the most important of which are informational, communication, adaptation, agitation, mobilization, integration, control. However, in governmental and non-governmental media, these functions have different connotations. Governmental media operate in the information space of the country from the standpoint of the state, while non-governmental ones operate from the standpoint of civil society. Instead, the activity of governmental media is aimed at civil society, and the activity of non-governmental media is aimed at the state. The main aim of governmental media activity is to form socio-political support for authorities. The most important tasks of the non-governmental media are to bring to the attention of the authorities the problems that concern civil society, to inform the government about the needs, interests and desires of citizens. The relationship between governmental and non-governmental media is determined by the nature of the political regime. The more democratic political regimes cause the greater role of non-governmental media in regulating of public relations.

The novelty of this work is that its authors try not to oppose the functions of governmental and non-governmental media, as was the case in previous publications on this topic, but to show the specifics implementation by them of the same functions. The practical significance of the work is due to the fact that it opens a new direction in the study of the problem of interaction of the media with the state and civil society.

Keywords: governmental and non-governmental mass media; media functions; state; civil society; politics

References

1. Easton D. (1953). *The Political System, Inquiry into the State of Political Science*. New York: Alfred A. Knopf.
2. Jacobs R. N. (2016). Media, Culture, and Civil Society. *Questions de communication*. Vol. 29, pp. 379—393.
3. Kovalenko I. P. (2016). Journalism as a social institution. *Visnyk Kharkiv State Academy of Culture. Series: Social Communications*, 49, pp. 149—162.
4. Locke J. (1988). *Two Treatises of Government*. Cambridge (UK): Cambridge University.
5. Moroz N. O. (2012). The Role of the Mass-Media in the Formation of Civil Society in Ukraine. *Humanities magazine*, 2—3, pp. 205—210.
6. Pohorila L. (2014). Non-State Media as the European Tradition of Relations between Society and the State. *Derzhava i pravo*, 64, pp. 74—81.
7. Price M. (2002). The Enabling Environment for Free and Independent Media: Contribution to Transparent and Accountable Governance. *USAID Office of Democracy and Governance Occasional Papers Series*. [Online], available at: http://repository.upenn.edu/asc_papers/65.
8. Reljić D. (2004). Who Builds Civil Society? Civil Society, Mass-Media and Democracy in Post-Communist Countries. *Working Paper of Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF)*, 131, p. 17.
9. Romanyuk O. I. and Kovalenko I. P. (2019). Social Responsibility of Mass-Media: an Attempt of Conceptual Justification. *Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture. Series: Social Communication*, 56, pp. 183—191.
10. Schmitter F. (1993). Some Propositions about Civil Society and the Consolidation of Democracy. *IHS Reihe Politikwissenschaft*, 10, pp. 1—19. [Online], available at: https://www.ihs.ac.at/publications/pol/pw_10.pdf.
11. Symonenko O. V. The Role of the Mass-Media in Organizing the Process of Communication between the President and the Public. *International Scientific Conference "The Place and Role of Libraries in the Formation of the National Information space (Kyiv, October 21—23)*. [Online], available at: <http://conference.nbu.gov.ua/report/view/id/387>.
12. Webster D. (1992). Building Free and Independent Media. *Paper of Institute for Contemporary Studies Press (San Francisco)*. Series: Freedom Paper, 1, pp. 1—12. [Online], available at: <http://purl.access.gpo.gov/GPO/LPS61549>.

Надійшла до редакції 17 червня 2021 року

З АРХІВУ КНИЖКОВОЇ ПАЛАТИ УКРАЇНИ

УДК 070:811.161.2'272](477)"1920/1950"(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2021.7(300).22-28

Лариса Дояр,

кандидат історичних наук, доцент,
старший науковий співробітник Державного архіву друку
Книжкової палати України,
e-mail: arkhiv@ukrbook.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0789-2462>

Радянська українізація як вагомий етап мовного розвитку України

У статті порушено проблему розвитку інституціонального для будь-якої нації питання, а саме проблему мови. Враховуючи багатовіковий період бездержавного життя української нації та вкрай несприятливі умови для розвитку її мови, остання потребувала не так генези, як констатації свого існування та реалізації природного права на збереження й збагачення. Учасниками цієї важливої рятівної справи стали діячі національно-культурного відродження України кінця XVIII — початку XX ст., Української національно-демократичної революції та боротьби за збереження української державності 1917—1921 рр., фрондисти західноукраїнських земель 1920—1930-х рр., які відчайдушно боролися проти насильницької полонізації, румунізації та мадяризації українців у міжвоєнний період, представники рухів шістдесятництва

та дисидентства в УРСР, що плекали рідну мову в часи затвердження в СРСР російської як мови міжнародного спілкування. Апофеозом їхньої боротьби стало проголошення державного статусу української мови в жовтні 1989 р.

Спираючись на друки УСРР—УРСР, авторка стверджує, що вагомий внесок у збереження та розвиток української мови здійснила політична кампанія більшовиків, спрямована на проведення в союзних республіках процесу коренізації. Цей курс, проголошений 1923 р., в умовах України перетворився на широкомасштабну й довготривалу українізацію. Її перебіг і досягнення яскраво віддзеркалено на сторінках української радянської періодики (наукової, громадсько-політичної, літературно-мистецької тощо). Авторка засвідчує не тільки масштабність, а й пролонгованість дії кампанії аж до початку 1960—1970-х рр., що дає підстави відкинути нині поширену тезу про те, що трагічне самогубство українського комуніста М. Скрипника 1933 р. поставило крапку на реалізації кампанії українізації в УСРР—УРСР.

Ключові слова: XII з'їзд РКП(б); кампанія коренізації; більшовицька (радянська) українізація УСРР—УРСР; українська радянська періодика (збірники наукових праць, громадсько-політичні та спеціалізовані журнали)

Постановка проблеми. У 1923 р. у новоствореному Радянському Союзі стартувала кампанія коренізації, що передбачала насичення органів влади представниками титульної нації. В наших умовах ця кампанія, цілком природно, перетворилася на українізацію та стала стрижнем тогочасного національно-культурного відродження. Політична еміграція в Європі радо вітала цей україномовний лікнеп. Симпатиком більшовиків став навіть експрезидент ЗУНР Є. Петрушевич. Колишній керівник лісового господарства в уряді УНР, затятий противник більшовизму М. Шаповал, перебуваючи в гостинній Чехословаччині, зауважував, що коли національні сили повернуться до влади в Україні, то подякують більшовикам за підготовлених інженерів, фінансистів, економістів... Як же віддзеркалено кампанію українізації у вітчизняних книгодруках? Фонди Книжкової палати України, на наш погляд, надають цілком вичерпну відповідь на це запитання.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що чинний мовний закон, вочевидь, актуалізує історичні сюжети, пов'язані з процесами українізації. Її концептом пронизано всю добу національно-культурного відродження кінця XVIII — початку XX ст. Українізація стала важливим напрямом діяльності очільників Української національно-демократичної революції та боротьби за збереження української державності 1917—1921 рр. Питання державного статусу української мови було порушено в республіці під час горбачовської перебудови, зреалізувавшись у відповідному законі у жовтні 1989 р. І, нарешті, процес українізації став визначальним складником гуманітарної політики в незалежній Україні. Окреслені питання знайшли ґрунтовне відображення у вітчизняних дослідженнях з історії.

Метою розвідки є проведення аналізу невідомої та нині маловживаної періодики УСРР—УРСР, що була рупором більшовицької кампанії українізації та майданчиком для поширення українознавчих ідей у радянській Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. У довгій вервечці зазначених подій проголошена у квітні 1923 р. XII з'їздом РКП(б) кампанія коренізації (українізації) посідає особливе місце. В українських умовах вона передбачала, що в термін до 1 січня 1926 р., під загрозою звільнення з роботи, представники партійної та державної гілок влади в УСРР, працівники усіх її установ та відомств, закладів освіти, культури тощо дружньо й синхронно заговорять мовою етносу, серед якого вони живуть і працюють.

Варто зазначити, що жорсткі умови були політично вмотивованими (радянська влада прагнула збільшити коло симпатиків) і потребували досягнення швидкого результату. Як часто буває, сталося не так, як гадалося, й кампанія значно розтягнулася в часі. Проте пролонгація надала й позитивні результати: здобутки українізації зберігалися щонайменше до середини 1950-х рр. Винятково українською послуговувалися науковці АН УРСР під час евакуації в Уфі (1941—1944), українська від середини 1930-х рр. стала мовою викладання у вітчизняних вищах, україномовні школи впродовж 1930—1950-х рр. посідали панівне становище по всій республіці. І навіть тотальна русифікація, що розпочалася від 1960-х рр., не зруйнувала такого надбання, як україномовне книгодрукарство — мільйони тогочасних примірників здатні вразити увагу будь-якого громадянина незалежної України.

Той факт, що на постсталінському етапі все ще зберігався паритет між російсько- та україномовними друками вишів УРСР, пояснюється інерційною дією довоєнної політики українізації. Й. Сталін, що був першим більшовицьким наркомом із національних питань і визнаним теоретиком у цій галузі, попри компліментарні висловлювання стосовно великого російського народу, все ж таки не позначився поширенням постулату про діалектичне поглинення національних ознак народів СРСР. Концепцію єдиної спільноти "радянський народ", що дала поштовх політиці всесоюзного русифікаторства, виробляли його наступники впродовж 1961—1971 рр.: на XXII (1961) з'їзді КПРС М. Хрущов констатував об'єднувальну силу російської мови в розвитку нової історичної спільноти людей у СРСР, а за часів секретарювання Л. Брежнєва це положення як програмна засада увійшло до тез ЦК КПРС із нагоди 100-річчя від дня народження В. Леніна (1970). Тож надалі в науковій періодиці України, навіть західноукраїнській, затвердилося тотальне русифікаторство.

Враховуючи зазначені параметри, науково затребуваною є актуалізація дотичних до більшовицької українізації вітчизняних друків. Раритетом тих часів слід вважати бюлетень "Голос українізатора" [5], що виходив зусиллями колективу викладачів українознавства радянських установ м. Києва. Наголосимо, що тотожних періодичних видань в УСРР—УРСР не було [12]. Журнал виходив у Києві, коштував 1 крб, але, судячи з оголошень, у вільний продаж не надходив: охочі отримували його за попереднім за-

мовленням, яке надсилали на адресу редколегії: м. Київ, вул. Горювца, 4, Окрінспектура наросвіти, Укрлікнеп.

"Голос українзатора" розпочав виходити 1926 р. Упродовж 1927 р. побачили світ 2-й і 3-й номери часопису. Останній складався з шести розділів, а саме: редакційна передовиця та актуальні політичні статті; методика викладання української мови; програми з української мови; українізація вищої школи; життя лекторського колективу; рецензії; бібліографія [5, с. 87].

Проведений авторкою контент-аналіз дає підстави до висновку, що колектив викладачів української мови, які працювали в радянських установах Києва, ставився до справи цілком відповідально. Зокрема, розповідаючи про українізаційну роботу на Київщині, фахівці з неприхованою стурбованістю й навіть обуренням писали про саботаж та "злісну ворожість" із боку старих службовців, переконаних із дореволюційних часів у тому, що "малоросійського язика не было и нет" [5, с. 2]; засвідчували позитивні зрушення, коли функціонери "кинулися навчатися української мови", але водночас зауважували про зневіру й формалізм, адже у багатьох установах вживали переважно російську та лунали пропозиції припинити "даремно гроші переводити" [5, с. 2—3]. Оцінюючи перебіг українізації в Києві, викладачі зазначали, що "свіжу людину... вражає панування української мови на всіх оголошеннях, наказах, афішах, тобто на зовнішніх виявах громадського життя" [5, с. 10]. Проте зовнішня українізованість, навіть у "дідусеви" Києві, вступала в суперечність із "надзвичайною квалістю справжньої українізації" у громадському спілкуванні [5, с. 10]. Автор методики викладання української мови М. Мироненко наголошував, що величезна кількість радянських службовців, які під тиском загрози звільнення з роботи українізуються, сприймають цей процес як "неприємний обов'язок" [5, с. 13]. Водночас розпорядження Комуністичної партії Радянського Союзу та її курс на розвиток усіх національних мов і культур народів СРСР не давали функціонерам жодного вибору.

На думку дописувачів журналу, процес вивчення української мови має сприяти формуванню свідомого ставлення до ідеї українізації й української культури загалом: викладач повинен навчати всіх елементів українознавства, а не обмежуватися лише правилами вимови та правопису [5, с. 13, 23]. Виходячи з цього, методична комісія лекторського колективу Києва та Інспектура Київського окружного Укрлікнепу ухвалили до синхронного вжитку 32-годинну програму з української мови, 8-годинну — з економічної географії України, 8-годинну — з історії та революційних рухів на Україні, 16-годинну — з української літератури [5, с. 27—34]. На шпальтах бюлетеня було надруковано "Програму з української мови для осіб, що бажають мати кваліфікацію лектора української мови на курсах 1-го циклу та викладачів української мови в трудшколах на старшому концентрі" [5, с. 34—38]. Вона складалася з розділів загального мовознавства, містила історію української мови, передбачала вивчення кон-

сонантизмів, морфологічних форм, синтаксису, діалектології та "теперішнього стану української мови" [5, с. 36—37]. У журналі також було надруковано список методичної літератури, що її мав засвоїти претендент на посаду лектора української мови [5, с. 85].

Актуальною дотепер ініціативою часопису є "збирання відомостей з історії дерусифікації" [5, с. 45—46]. Фахівці закликали висвітлювати цей процес в Україні не в кінцевому чи прикінцевому стані, а в еволюції — "від зародків до останнього етапу" [5, с. 45].

Ґрунтовною бібліографічною розвідкою, опублікованою на сторінках "Голосу українзатора", стало узагальнення українознавчого контенту тогочасних часописів УСРР М. Станіславського [5, с. 62—76]. Однак найпоказовішим є список рекомендованої української літератури, адже тим, хто вивчав мову під час більшовицької кампанії з українізації, згодом радили читати заборонених авторів, як-от В. Винниченко, Б. Грінченко, Микола Хвильовий [5, с. 77—84].

Пріоритетним напрямом кампанії стала українізація закладів вищої освіти, що готували інтелігенцію нового штибу — селянсько-пролетарську, яка мала стати авангардом соціалістичного будівництва в Україні.

За результатами піврічної перевірки на знання української мови позитивну оцінку від "Голосу українзатора" здобув Київський сільськогосподарський інститут [5, с. 39—44]. У звіті було зазначено, що 75% студентів українську знають добре, хоча мова більшості "схожа на російсько-український жаргон" [5, с. 40]. Показники серед викладачів були дещо строкагішими: добре знали мову 39 викладачів, що становило 36,5% загалом, із зауваженнями — 30 викладачів (28%), посередньо — 10 викладачів (9,5%), не знали — 28 викладачів (26%) [5, с. 40].

З огляду на культивування свідомої та відданої новим ідеалам робітничої інтелігенції, українізація освітньої галузі в республіці відбувалася на тлі пролетаризації та комунізації селянства, яке на той час у кількісному вимірі становило найбільшу суспільну верству. Відповідно до зазначених вимог формувалася не тільки зміст освітніх програм, а й організаційна структура системи освіти. У цьому контексті докорінними були зміни в закладах вищої освіти. Виходячи з потреби проведення пролетаризації та комунізації, радянська влада зокрема потребувала нових педагогічних кадрів, які б не тільки розмовляли зрозумілою для селян українською мовою, а й пропагували ідеї комунізму на селі. З огляду на це провідними вишами того часу стали інститути народної освіти (ІНО) — аналоги сучасних педагогічних університетів. Найбільшим серед них був Харківський (столичний!) інститут народної освіти, поименований на честь видатного дослідника української мови Олександра Опанасовича Потебні (1835—1891), що в контексті досліджуваної проблеми цілком симптоматично. У I томі "Записок Харківського інституту народної освіти ім. О. О. Потебні", започаткованих 1926 р., професор О. Грузинський зазначав, що інститут переживає "добу кризи, добу педагогічних і організаційних шукань" [8, с. 117]. Республіканський

наркомат освіти влітку 1926 р. ухвалив рішення про утворення на базі Харківського ІНО трьох окремих інститутів всеукраїнського значення: Інституту професійної освіти, Інституту соціального виховання та Інституту політосвіти. Останній за кваліфікаційним спрямуванням співпрацював із Комуністичним університетом імені Артема та був єдиним у своєму роді педагогічним вишем у тогочасній Україні. Закладів, що готували працівників соціального виховання, налічувалося 12, інститутів професійної освіти (ІПО) в УРСР (станом на 1926 р.) — лише 4.

Центральне місце в інститутах професійної освіти посідали індустріальні факультети, що готували викладачів "для масової школи профосвіти важкої індустрії". Професорсько-педагогічний склад ІПО комплектували з осіб, що безпосередньо працювали на виробництві. Це були інженери-педагоги, які могли поділитися фаховим виробничим досвідом, але українську мову досконало не знали. Оцінюючи роботу інститутів профосвіти, О. Грузинський зазначав, що "сучасна масова професійна школа ще дуже мляво відгукнулася на справу українізації". І це незважаючи на те, що до справи українізації, за його висловом, у вищих поставилися "елементарно, формально". Зафіксований науковцем формалізм виявлявся в тому, що "викладання мови у професійній школі розглядалося як процес удосконалення виробництва, процес підняття робітничої кваліфікації, кваліфікаційний процес". З огляду на поставлене завдання, катастрофічно не вистачало відповідних підручників, адже наявні були розраховані на викладання "мови та письменства взагалі, а не спеціального курсу української мови та письменства". Зі змісту статті О. Грузинського "До справи викладання української мови та письменства в школах Профосвіти" стає зрозумілим, що професор Харківського ІНО щиро поділяв ідеї українізації й, по суті, став фундатором нового методичного курсу з української мови. Розроблена ним програма з методики викладання української мови була розрахована на три триместри й мала на меті ґрунтовне опанування навчальних методів: описового (навчання мови на життєвих явищах); історико-генетичного (навчання мови, що перебуває в постійному розвитку); формально-нормативного (співвідношення між словом і думкою, розуміння мовної норми); соціологічного (мова різних соціальних і виробничих груп суспільства, мова як знаряддя виробництва, мова міста й села); рефлексологічного (мова як умовний рефлекс, подразники, рецептори та ефектори в мові). Окрім того, програма передбачала, що вивчення українського правопису та української літератури має відбуватися одночасно з обов'язковою "ілюстративною проробкою окремих тем з курсу (на власний вибір студента)". Вивчення мовної дисципліни супроводжувалося відповідною клубно-гуртковою працею, де панували "літературні дискусії" [8, с. 119—120].

Процес комуністичної українізації захопив і регіональні виші, де, виходячи зі збережених у Книжковій палаті книгодруків, він був значно успішнішим, ніж у столиці УСРР. Наприклад, у Херсоні вже восени

1920 р. було утворено кафедру української мови [9, с. 5]. Мовою титульної нації, ще до проголошення більшовицької кампанії коренізації, в невеличкому приморському містечку викладали не тільки українознавство, а й вищу математику, фізику та загальну біологію. У вересні 1921 р., одночасно з уведенням нового положення про вищі школи, було замінено адміністрацію Херсонського ІНО, внаслідок чого до її складу увійшли україномовні лектори й ті, що перейшли на українську мову викладання. Як результат, на початок 1925/26 навчального року лише один із 26-ти викладачів ХІНО не знав української в потрібному обсязі. Швидка українізація херсонської вищої освіти пояснювалася "орієнтацією на село". Тісний контакт із місцевим селянством, з якого, власне, й готували "нового радянського вчителя, свідомого діяча, організатора соціального виховання на селі", зміцнив кафедру української мови, тоді як значно потужніші кафедри єврейської мови, історії єврейського народу, історії єврейської літератури та єврейського театру, організовані одночасно з кафедрою української мови, через брак студентів, фактично самоліквідувалися, або, говорячи мовою документа, "завмерли" [9, с. 9—10]. Як зазначено в "Записках Херсонського інституту народної освіти імені Н. К. Крупської", ХІНО впевнено просувався "Зі світлом лєнінізму на село!" [9, с. 13]. Тогочасний ректор вишу С. Ярославенко в листопаді 1925 р. зауважував, що ХІНО виконує трирічний план із перетворення перенесеного до Херсону Дерптського учительського інституту на "дійсний пролетарський університет". Його співробітник О. Мирненко, оповідаючи дивовижну історію естонського навчального закладу (Дерпт — німецька назва міста Тарту, другого за величиною в сучасній Естонії. — *Л. Д.*) наголосив, що Головопрофосвіта УСРР ще влітку 1922 р. ухвалила "вважати Херсонський Педагогічний інститут за український", хоча на той момент, за висловом автора, українським він був "лише на думку Головопрофосвіти". Українським, як зазначав О. Мирненко, він став, коли реально розвинувся у статисти Інституту народної освіти. Цікаво, що фактично протилежні оцінки щодо досягнень українізації вищої освіти у Херсоні на початку 1920-х рр. належали одній і тій самій людині, більше того, одночасно фігурували в його статті "Головніші етапи з історії Херсонського інституту народної освіти імені Н. К. Крупської".

Цілком самостійну та всебічно продуману позицію у справі українізації посідав Київський політехнічний інститут, що на той час мав ім'я першого очільника радянського уряду в Україні Х. Раковського. Ректор вишу В. Бобров у "Вістях Київського політехнічного інституту" за 1926 р. докладно розповідав про спровокований імперіалістичною війною та частою зміною влад у Києві жалюгідний стан цього закладу освіти. За висловом професора, навчальне життя інституту неодноразово припинялося, він буквально "конав", а відродити його зумів лише пролетаріат [4, с. 6—7]. Останній, силами студентів-робітфаковців, влився до складу провідного вишу України, здійснивши його пролетарізацію. Вхіджен-

ня робітничого факультету до складу КПІ забезпечило, за твердженням В. Боброва, справжню революцію в освіті: у виші залишилася професура, яка прагнула навчати пролетарську молодь. Наступним кроком у розвитку інституту стало його злиття "з фабриками". На думку К. Симінського, Київський політех у роботі мав дотримуватися принципів "національної політики" та "наукової організації праці" — лише за умов такої планомірної діяльності можна здійснити українізацію закладу [4, с. 22, 24]. Автор зазначав, що станом на 1926 р. було українізовано адміністративний і технічний апарати, а впродовж наступних чотирьох років "буде здійснено українізацію навчального процесу". З цією метою через об'яви у пресі до викладання у КПІ запрошували україномовних фахівців, в інституті працював "Термінологічно-перекладовий гурток", а на базі вишу було утворено "Українське технічне видавництво", що терміново друкувало україномовні підручники.

Про стійкість більшовицької кампанії коренізації яскраво свідчить українська радянська періодика. Так, опрацьовуючи річні зшитки журналу "Глобус" за 1923—1928 рр., авторка виявила низку доволі цікавих тенденцій, а саме: 1) оголошена в УСРР кампанія українізації у виконанні республіканської періодики була позбавлена помпезності, зайвої галасливості, проводилася нібито непомітно для читача, але водночас мала всеосяжний характер; 2) дописувачі журнальних статей і заміток демонстрували велику повагу до діячів українського визвольного руху, розглядаючи їх винятково як борців проти царського деспотизму, оминаючи чинник їхньої класової належності й суспільної діяльності; 3) провідною темою зазначеного періоду стало зворушливе ставлення до Західної України, захопленої агресивними сусідами й розшматованої між трьома країнами Східної Європи; 4) редакція журналу активно та в цілковито дружньому ключі популяризувала життя заокеанської української діаспори, розглядаючи її в ролі союзника по світовому революційному руху.

Більшовицьку політику з українізації населення УСРР журнал "Глобус" проводив насамперед у контексті розвитку шевченкознавства. Березневі номери уміщували велику кількість матеріалів, присвячених видатному українському художникові та поету: 1925 р. було опубліковано фото 1914 р., зроблене на могилі Кобзаря, яку з усіх боків охороняли солдати царської армії, не підпускаючи відвідувачів вшанувати 100-річчя від дня народження Тараса Шевченка. У редакційному коментарі зазначалося, що свого часу ця світлина потрапила до англійських газет і викликала обурення світової спільноти [11, с. 104]. Авторський підхід до проблеми шевченкознавства виявив О. Дорошкевич, який зауважував, що Шевченко, на відміну від Пушкіна, не потребує фетишизації та культу, "заглибленого у минуле" [7, с. 65]. Вшанування й дослідження спадщини Кобзаря на сторінках "Глобусу" здійснили В. Кричевський, О. Новицький, Б. Навроцький та інші авторитетні постаті української культури. Часопис виконував пошукову роботу й друкував раніше невідомі

портрети Т. Шевченка. Зокрема, до № 2 за 1923 р. потрапило повідомлення про важливу знахідку в Києві — автопортрет Т. Шевченка в овалному тлі, на якому поета зображено в солдатському мундирі та кашкеті з блискучим козирком. Мальований олійними фарбами, вочевидь 1848 р., портрет був віднесений до часу заслання Т. Шевченка. Оригінальність полотна визнав академік О. Новицький та інші шевченкознавці [10, с. 1].

Надзвичайно контраверсійно щодо національно налаштованих українських істориків 1920-х рр. є одномоментна позиція радянського "Глобусу" в оцінці діячів українського визвольного руху. Зокрема, якщо один із фундаторів західноукраїнської державності Л. Цегельський називав І. Мазепу відступником від православної віри, член Української Центральної Ради П. Клепатський охрестив його пристосуванцем і негідником, а відомий український історик Г. Коваленко — безжалюдим гнобителем українського народу, то громадянин УСРР, постійний автор "Глобусу" С. Бразуль на сторінках українського радянського (!) журналу буквально захлинявся від захвату цією історичною постаттю. Не шкодуючи компліментів на адресу І. Мазепи, радянський публіцист зазначав, що гетьман боровся проти деспотії Петра I, а справу його рук і коштів — столицю Батурин — жорстоко зруйнував царський посіпака Меншиков [2, с. 168—170]. Статтею про пам'ятник Б. Хмельницькому на площі Героїв Перекопу (сучасній Софійській) у Києві С. Бразуль суттєво підняв історичні акції і цього українського гетьмана, змалювавши його як борця за незалежну Україну. Відкидаючи порівняння Б. Хмельницького з О. Пугачовим, автор зазначав, що Омельку цариця тримала у клітці, а до Богдана як до рівного їздили посли від монархів [3, с. 277]. Родзинкою міркувань автора стала малопомітна в тексті, але концептуально значуща деталь про те, що радянська влада з повагою поставилася до пам'ятника Хмельницькому, знявши з нього лише табличку про "єдину і неподільну Росію", під руку якої 1654 р. поклявся піти український гетьман [3, с. 277—278]. Тож радянський дослідник С. Бразуль цілком послідовно та впевнено міркував у парадигмі сучасного Інституту національної пам'яті України. І відбувалося це не на заборонених владою, підпільно виданих листівках, а на сторінках контрольованого Комуністичною партією громадсько-політичного журналу. Сторінки "Глобусу" уміщували велику кількість інформації про життя в Західній Україні. Тональність публікацій мала характер революційної єдності з регіоном, насильно відтятим в українців буржуазними режимами. Обкладинку № 6 за 1927 р. прикрашало фото галицьких селян, які з великим зацікавленням читали черговий номер "Глобусу"; у січневому випуску за 1928 р. йшлося про проведення художньої виставки "Мистецький Київ — Західній Україні" (3.12.27—15.01.28), кошти від якої було спрямовано на допомогу жертвам закарпатської повені [18, с. 15]. Дописувач Я. Струханчук у статті "Історія Галицької армії" з великою теплою розповідав про утворення Легіону січових стрільців, про галицьку

буржуазію, що "лізла зі шкіри", аби довести лояльність австрійцям, тож використовувала революційний порив галичан, захоплених ідеєю визволення України з-під царського ярма [16, с. 87—88]. У квітневому номері 1925 р. надруковано замітку й фото під загальною назвою "Сенатор Прикарпатської України тов. Боднар". У тексті йшлося про те, що член Комуністичної партії Чехословаччини й сенатор від Прикарпатської України брав участь у Міжнародному селянському конгресі в Москві, а потім відвідав Київ. Боднар зазначав, що уряд буржуазної Чехословаччини не виконує обіцянок, котрі давав робітникам і селянам Закарпатської України, через те народ живе в тяжких злиднях, а комуністичний рух зростає — усі представники Закарпатської України у сеймі є членами Компартії, а у сенаті працює два комуністи, один з яких Боднар [15, с. 180].

Однозначно сенсаційно в сучасному контексті сприймаються констатації, наведені у статті П. Бензі, написаній до 10-річчя Західноукраїнської Народної Республіки [1, с. 348—349]. Автор стверджує, що піти на злуку з Наддніпрянською Україною 22 січня 1919 р. лідерів ЗУНР примусив народ, тоді як політики вбачали в тому небезпеку й недоречність. Так, Л. Бачинський у запалі волав, що західнякам не слід об'єднуватися зі східними українцями, бо вони протистоять один одному у вірі (західняки — уніати, східняки — православні). Зі свого боку, керівні кола ЗУНР наполягали, що з УНР не можна об'єднуватися, бо це зіпсує відносини з Антантою, котра розглядає Велику Україну як джерело пролетарської революції, з поширенням якої на Європу відчайдушно бореться [1, с. 349]. Отже, суперечність полягала в тому, що ЗУНР орієнтувалася на Антанту, внаслідок чого Українська галицька армія перейшла на бік білогвардійської армії А. Денікіна, а УНР спиралася на договір з країнами Четверного блоку. С. Петлюра назвав вояків УГА зрадниками за те, що вони перебігли на бік колишнього царського генерала, водночас західняки вважали зрадником С. Петлюру, який за допомогу в боротьбі з більшовиками віддав пілсудській Польщі Західну Україну й більше того — у травні 1920 р. завів поляків у Київ. Інакше кажучи, як і до Першої світової війни, під час революційних подій українські етнічні території були розшматовані на зони впливу між конфронтаційними військово-політичними блоками.

З великим співчуттям у "Глобусі" розповідалося про страту ватажків антипольської боротьби в Галичині. Під фото розстріляних П. Шеремети й С. Мельничука розповідалося, що восени 1922 р. у Галичині відбулося повстання проти польської окупації, за встановлення радянської влади [6, с. 1]. Дванадцять заколотників на чолі із С. Мельничуком, І. Цепко та

П. Шереметою наводили жах на панство й жандармерію раптовими нападами. Безпритульні повстанці, у найкращих традиціях кармелюківців, палили фільварки та вбивали жандармів. На вилов "червоних орлів" панська Польща пустила 12-тисячне військо. "Глобус" писав, що з нагоди роковин загибелі народних героїв сумувала не тільки Галичина, а й галицькі робітники в Америці [6, с. 1]. На цьому тлі доволі переконливою була остаточна дискредитація С. Петлюри, який 1920 р. вів Польщу в Україну "визволяти" український народ від радянської влади.

З теплом і турботою радянський "Глобус" також відгукувався про діяльність української діаспори. На шпальтах січневого номера за 1925 р. розміщено портрет редактора американської газети "Українські щоденні вісті" тов. Настасівського, який з колегами святкував п'ятирічний ювілей видання [13, с. 11]. У лютому номері за 1924 р. надруковано фоторепортаж з української трудової колонії в Канаді [17, с. 7]. Квітневий номер зшитку присвячено п'ятиріччю заснування Українського робітничого дому в Канаді [14, с. 17—19]. Цей заклад діяв у Вінніпезі, де працювало кілька робітничих організацій, а саме: часопис "Робітничий народ", відділ Української соціал-демократичної партії, просвітньо-драматичний гурток імені Винниченка. Спільними зусиллями члени закладу зібрали 783 (!) долари й збудували Український робітничий дім. У лютому 1924 р. у ньому відбувся V з'їзд товариства, який довів, що Робітничий дім став потужною організацією: 72 делегати представляли 30 філій і 28 відділів товариства, крім того, діяли 27 відділів жіночої секції. Майно товариства сягнуло 307 342 доларів. Як зазначав "Глобус", це була розгалужена українська просвітньо-громадська організація в Канаді, учасники якої висловили глибокий сум стосовно смерті Леніна, оприлюднили бажання збудувати пам'ятник Шевченкові в Києві, надіслали щирі привітання тогочасним більшовицьким лідерам УСРР — товаришам Гриньку та Одинцю [14, с. 19].

Стійких українознавчих позицій періодичні друки УСРР дотримувалися й надалі, про що авторка повідомляла в публікаціях, присвячених альманаху "Вільна Буковина" (виходив у 1940—1941 рр.) та журналу "Радянський Львів" (виходив упродовж 1945—1951 рр.).

Висновки. Опрацьовані в контексті радянської українізації друки, які зберігаються у сховищах Книжкової палати України, переконливо свідчать, що видання УСРР—УРСР містили цілком актуальний для сучасної декомунізованої України контент. Виходячи з цього, авторка пропагує шанобливе ставлення до накопичених за радянських часів фондів, адже саме такий підхід суттєво збагатить дослідницький потенціал української історичної науки.

Список використаної літератури

1. Бензя П. До Х роковин ЗУНР / П. Бензя // Глобус. — 1928. — № 22. — С. 348—349.
2. Бразуль С. Батурин / С. Бразуль // Глобус. — 1928. — № 11. — С. 168—170.
3. Бразуль С. Пам'ятник Богданові / С. Бразуль // Глобус. — 1928. — № 18. — С. 276—278.
4. Вісті Київського Політехнічного Інституту. Кн. 3. — Київ : КПІ, 1926. — 80 с.

5. *Голос українзатора*. — 1927. — Ч. 3. — 88 с.
6. *Дванадцять проти тисяч* / Глобус. — 1923. — № 4. — С. 1.
7. *Дорошкевич О.* Шевченкознавство як науково-громадська проблема / О. Дорошкевич // Глобус. — 1928. — № 5. — С. 62.
8. *Записки Харківського інституту народної освіти ім. О. О. Потебні*. Т. 1. Відп. ред. проф. О. С. Грузинський. — Харків : ХІНО, 1926. — 146 с.
9. *Записки Херсонського інституту народної освіти імені Н. К. Крупської*. Ч. 1. 1925—1926 навчальний рік. Відп. ред. проф. Ф. Шумлянський. — Херсон : ХІНО, 1926. — 96 с.
10. *Знахідка у Києві* // Глобус — 1923. — № 2. — С. 1.
11. *Озброєна варта на могилі поета* // Глобус. — 1925. — № 5. — С. 104.
12. *Періодичні видання УРСР 1918—1950*. Журнали : бібліографічний довідник / Державний комітет Ради Міністрів УРСР по пресі, Книжкова палата Української РСР. — Харків : Видавництво Книжкової палати УРСР, 1956. — 382 с.
13. *5-річчя газети "Українські щоденні вісті"* / Глобус. — 1925. — № 1. — С. 11.
14. *5 років існування товариства "Український Робітничий дім у Канаді"* / Глобус. — 1924. — № 10—11. — С. 17—19.
15. *Сенатор Прикарпатської України тов. Боднар* / Глобус. — 1925. — № 8. — С. 180.
16. *Струхманчук Я.* Історія Галицької армії / Я. Струхманчук // Глобус. — 1927. — № 6. — С. 87—88.
17. *Українська трудова колонія у Канаді* / Глобус. — 1924. — № 7—8. — С. 7.
18. *Художня виставка "Мистецький Київ — Західній Україні"* / Глобус. — 1928. — № 1. — С. 15.

Larysa Doiar
***Soviet ukrainization as an important stage
 language development of Ukraine***

The presented article raises the problem of the development of an institutional thing for any nation, namely, the problem of language. Given the centuries-old stateless life of the Ukrainian nation and the extremely unfavorable conditions for the development of its language, the latter needed not so much genesis as a statement of its existence and the realization of the natural right to preserve and enrich. Participants in this important rescue work were figures of national and cultural revival of Ukraine in the late XVIII — early XX centuries, the Ukrainian national democratic revolution and the struggle for the preservation of Ukrainian statehood 1917—1921, frontists of Western Ukraine in 1920—1930, who fought desperately against the forcible Polonization, Romanianization, and Magyarization of Ukrainians in the interwar period, representatives of the Sixties and dissident movements in the USSR, who cherished their native language at the time of the establishment of the Russian language in the USSR as a language of interethnic communication. The apotheosis of the struggle of the latter was the proclamation of the state status of the Ukrainian language in October 1989. Based on the press of the USSR—USSR, the author argues that a significant contribution to the preservation and development of the Ukrainian language was made by the Bolshevik political campaign. The policy of indigenization proclaimed in 1923 in the conditions of Ukraine turned into a large-scale and long-term Ukrainization. The course and achievements of the latter were clearly reflected in the pages of Ukrainian Soviet periodicals (scientific, socio-political, literary and artistic, etc.). At the same time, the author testifies not only to the scale but also to the prolongation of the campaign until the early 1960s and 1970s, which gives grounds to reject the now widespread thesis that the tragic suicide of Ukrainian communist Mykola Skrypnyk in 1933 put an end to implementation. campaign of Ukrainization in the USSR—USSR.

Keywords: XII Congress of the RCP (b); the campaign of indigenization; the Bolshevik (Soviet) Ukrainization of the USSR—USSR; Ukrainian Soviet periodicals (collections of scientific papers, socio-political and specialized journals)

References

1. Benzya P. (1928). Do X rokovyn ZUNR. *Hlobus*, 22, pp. 348—349.
2. Brazul' S. (1928). Baturyn. *Hlobus*, 11, pp. 168—170.
3. Brazul' S. (1926). Pam'yatnyk Bohdanovi. *Hlobus*, 18, pp. 276—278.
4. *Visti Kyiv's'koho Politekhnichnoho Instytutu*. (1926). Kn. 3. Kyiv: KPI.
5. *Holos ukrajinizatora*. (1927). Ch. 3.
6. *Dvanadtsyat' proty tysyach*. (1923). *Hlobus*, 4, p. 1.
7. *Doroshkevych O.* (1928). *Shevchenkoznavstvo yak naukovo-hromads'ka problema*. *Hlobus*, 5, p. 62.
8. *Hruzyn's'kyu O. S.* [vidp. red.]. (1926). *Zapysky Kharkiv's'koho instytutu narodnoyi osvity im. O. O. Potebni*. Т. 1. Kharkiv: KHINO.
9. *Shumlyans'kyu F.* [vidp. red.]. (1926). *Zapysky Kherson's'koho instytutu narodnoyi osvity imeni N. K. Krups'koyi*. Ч. 1. 1925—1926 navchal'nyy rik. Kherson: KHINO.
10. *Znakhidka u Kyevi*. (1923). *Hlobus*, 2, p. 1.
11. *Ozbroyena varta na mohyli poeta*. (1925). *Hlobus*, 5, p. 104.
12. *Periodychni vydannya URSR 1918—1950. Zhurnaly : bibliografichnyy dovidnyk*. (1956). Kharkiv: Vydavnytstvo Knyzhkovoyi palaty URSR.
13. *5-richchya hazety "Ukrayins'ki shchodenni visti"*. (1925). *Hlobus*, 1, p. 11.
14. *5 rokov isnuvannya tovarystva "Ukrayins'kyu Robitnychyy dim u Kanadi"*. (1924). *Hlobus*, 10—11, pp. 17—19.
15. *Senator Prykarpats'koyi Ukrayiny tov. Bodnar*. (1925). *Hlobus*, 8, p. 180.
16. *Strukhmanchuk Ya.* (1927). *Istoriya Halyts'koyi armiyi*. *Hlobus*, 6, pp. 87—88.
17. *Ukrayins'ka trudova koloniya u Kanadi*. (1924). *Hlobus*, 7—8, p. 7.
18. *Khudozhnya vystavka "Mystets'kyu Kyiv — Zakhidniy Ukrayini"*. (1928). *Hlobus*, 1, p. 15.

Надійшла до редакції 8 червня 2021 року